

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADEÉMIA TÖRTÉNETE 1961–1969

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 2008. 455 o.)

M. Szabó Miklós altábornagynak, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának hadtörténetírásunkban egyedülálló és kiemelkedően jelentős vállalkozása a második világháborút követő több mint hat évtized felsőfokú katonai képzési intézménye, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia történetének megírása. A nagy ívű munka harmadik kötete, az Akadémia meghatározó évtizede történetének feldolgozása, 2008 végén jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában.

Egy hadsereg szellemét, minőségét nagymértékben, ha nem döntően, a tisztikar, ezen belül is a vezető, irányító beosztásokat ellátó parancsnokok, és a törzsek tisztjeinek felkészültsége, tudása, jelleme határozza meg. Azt sem szükséges hangsúlyozni, hogy a hadsereg felkészültsége, harckészsége mit jelent az országnak Az 1939-ben kiadott Harcászati Szabályzat nagyon pontosan fogalmazta meg: „A parancsnok hivatása a vezetés, az ő feladata ... a csapat erkölcsi értékének megóvása és emelése, az alárendelt egységek harcképességének fenntartása. Teljes mértékben felelős mindazért, amit a vezetés érdekében tett vagy tenni elmulasztott (...). A csapat értéke elsősorban a parancsnoktól függ.” Szándékosan egy régebbi harcászati szabályzathoz idéztem, bár választottam volna mait, vagy akár az elmúlt fél évszázad hasonló szabályzatait is, de úgy gondoltam, hogy az idézett elvek örök időszerszerűsége így tudom a legjobban kifejezni.

M. Szabó Miklós, érzékelve a magyar felsőfokú tisztképzés története feldolgozásának, jelentős tapasztalatai megírásának hiányából fakadó őr, eddig megjelent három kötetében e hiányt akarja pótolni. Bemutatni azt a rendkívül nehéz folyamatot, eredményeivel, hibáival együtt, ahogyan a magyar felsőfokú tisztképzés a második világháborút követően, mondhatni az abszolút nulla pontról, ráadásul eleinte gúzsba kötötten, eljutott a hatvanas évek fordulópontjáig, ahonnan a továbbiakban már egyenes út vezetett napjaink – bátran kijelenthető – magas színvonalú képzéséig.

Minden politikai rendszer és minden ország kiemelt figyelmet fordít haderejére, mert

céljai megvalósításának eszközét, hatalma, zavartalan élete, biztonsága biztosítékát látja fegyveres erejében. Éppen ezért minden másnál jobban ellenőrzése, befolyása alatt tartja. Nem volt ez másként az elmúlt hat évtized alatt sem. A háborút, a vereséget követő teljes „örösváltás” céljainak, folyamatának és részben módszereinek iskolapéldája volt az új magyar haderő, akkori nevén néphadsereg felépítése. A hatalom céljai érdekében a pártállam „káderpolitikájának” (ma szép „magyar” szóval human erőforrás politikának nevezzük) elsődleges, mondhatni meghatározó szempontja a tökéletes megbízhatóság volt. M. Szabó Miklós az első két kötetben részletesen és kendőzés nélkül bemutatta az ebből az egyoldalúságból, képzetlenségből fakadó ellentmondásokat, emberi tragédiákat. Az olvasó megismerhette a tudást csak másodlagosnak tekintő személyügyi szemlélet csődjét. Viszonylag korán egyértelművé vált, hogy a korszerű hadseregnek nem félanalfabétákra, hanem jól képzett, szakmájukat mesterien ismerő és tudásukat alkotó módon felhasználó tisztekre van szüksége. A kibontakozás iránya, a minőségi tisztképzés megteremtésének szükségessége ezért, és nem véletlenül, már az ötvenes évek első felében nyilvánvalóvá vált. A fejlesztést azonban az alapoknál kellett megkezdeni. Gondolok itt a II. Rákóczi Ferenc katonai középiskola létrehozására, a fegyvernemi tiszti iskolák felvételi előírásaira és az oktatás egyre szigorodó követelményeire. A következő évtizedekre hatást gyakorló első lépések jelentősége 10–15 év múlva vált félreérthetetlenül nyilvánvalóvá. Elég kézbe venni a harmadik kötetet, mely szembeszökően bizonyítja, hogy az előretökintő politika hosszú távon milyen eredmények forrása lehet. A II. Rákóczi Ferenc katonai középiskola érettségizett, majd tisztiiskolára került tanulóit – a „Rákóczisták” – szinte kivétel nélkül elvégezték a „Zrínyit,” vagy egyetemi diplomát szereztek és a 70-es – 80-as években jelentős szerepet játszottak a hadsereg tisztikarában. Többen közülük a hadsereg életét befolyásoló magas beosztásokba kerültek. Sajnos, hogy a rövidlátók és gáncsoskodók „jóvoltá-

ból” – nem ismeretlen jelenség hazánkban – az ötvenes évek végén a katonai középiskolát, úgymond „janicsárképzőt,” takarékosági okokra hivatkozva, feloszlatták.

A két első kötetből ezzel a bevezetővel eljuttunk a III. kötetig. A címben szereplő évszámok már jelzik, hogy a szerző e kötetben a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1961–69-es éveinek történetét dolgozta fel. Egész további tisztképzésünkre döntő hatásokat gyakorló évtizedről van szó. E kilenc tanév lényege a következőben foglalható össze: az évtized alatt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, tervszerűen és tudatosan építkezve, olyan kitűnő parancsnokok vezetésével, mint Csémi Károly és Borbás Máté vezérőrnagyok, döntő fordulatot hajtott végre: a néphadsereg valóban európai színvonalú parancsnokképző tanintézetévé és a magyar hadtudomány központjává vált. A korábbi műveitől részben eltérően M. Szabó Miklós is módszert váltva dolgozta fel a korszakot. Nem szorosan vett időrendi sorrendben építette fel a „Zrínyi” történetét, hanem tudatosan három, egymáshoz szorosan kapcsolódó, tartalmukban azonban eltérő részre bontva jutott el végső megállapításaihoz. Az egyes részekben belül azonban az események időrendben követik egymást, így a három rész könnyen összekapcsolható. E fogással széles körképbe helyezve mutatja be a magyar felsőfokú tisztképzést; az olvasó azonnal megérti a nagy összefüggéseket, a politika, a katonai doktrína, a hadászat, a hadművészet diktálta követelmények hatását a tisztképzésre, és ebben a rendszerben helyezi el a „Zrínyit” kis és nagy problémáival együtt.

Megvallom, első pillanatban meglepett, aztán tovább olvasva rájöttem, hogy nagyon hatásos és eredményes módszer. Rávezeti az olvasót, hogy egy cseppben benne van a tenger, de ezt a tényt csak akkor értjük meg, ha látjuk a tenger méreteit és hatalmát is. A könyv igazi mondanivalója, mely messze túllép az események pusztá bemutatásán, teljes mértékben azonban a három rész együttes hatására bontakozik ki az olvasó előtt. Érthetővé válik, hogy a magyar felsőfokú tisztképzés lényegét, tartalmát a bipoláris világrendszer politikai eseményei, a „hadügyben lezajlott forradalom,” valamint a mindezek következményeként jelentősen átalakult katonai doktrína, hadászat, és hadművészet határozták meg, hogy mindezek alapvető, és a korábbi mennyiségi szemlélet helyett minőségi változást követeltek meg

az Akadémiától. Az említett két parancsnok, felismerve a helyzetet, megszervezte, és következetesen végigvitte a szemléletben és tartalomban mindenkitől gyökeresen újat követelő váltást. A kötet arra is rávilágít, hogy a honvédelmi miniszter és a vezérkar főnöke is megfelelő teret biztosított a „Zrínyi” felemelkedéséhez.

Nem könnyű olvasmány a kötet. Feltételezi, hogy az olvasó, legalább fő vonalaiban, ismeri az elmúlt több mint fél évszázad talán legkritikusabb évtizedének eseménytörténetét és a Varsói Szerződés katonai doktrínájának, valamint a NATO hadászati elveinek a nukleáris világháborúra vonatkozó téziseit. Csak ezek ismeretében bontakozik ki teljes mélységében az a folyamat, amely a hatvanas években megalkotta a magyar néphadseregben a minőségi váltást. Mindezek megvalósításában – bátran kimondható – központi szerepe volt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiának. A váltás első sorban az itt tanult új elvek megvalósításával, a végzett tiszteknek volt köszönhető.

Rátérve a három részre: az első mindössze egy rövid fejezet terjedelmű, a mindössze 12 oldalban leírtak nélkül viszont a „levegőben lógná” az egész kötet. A világpolitikai, katonai események nyújtotta háttér vezet be és adja a további közel ötödfélzsáz oldalon kifejtettek értelmét, pedig szinte címsorokra szűkítve vetíti elénk a szerző a tárgyalt évtized összes külpolitikai és belpolitikai történéseit. A hidegháború csúcspontjának is tekinthető évtized összes jelentős, a politikai és a katonai feszültséget két esetben is a szakadásig feszítő időszakának értékelése mintegy keretbe foglalva érzékelteti a magyar hadseregfejlesztést, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia korszerűsítését keményen kikövetelő és az ország egész életét befolyásoló a légkört. A ma olvasója valószínűleg átfut már az ilyen mondatokon: „az NDK intézkedéseket hoz az államhatárok biztosítására, aminek következtében megépül a »berlini fal,«” vagy „amerikai blokád Kuba ellen: Karib-tengeri válság,” pedig talán sohasem állt a világ olyan közel a harmadik világháború kirobbanásához, mint e két esemény idején. Valóban napokon – egyes történészek szerint órákon – múlt a béke sorsa.

Nagyon pontosan fogalmaz M. Szabó Miklós: „A katonai teoretikusok kiemelt figyelmet fordítottak a háború kezdeti időszakának vizsgálatára, hiszen a korszerű tömegpusztító fegyverek tömeges, meglepetésszerű alkalmazása

már a háború kezdetén elérhetővé teszi az alapvető politikai és katonai célokat.” Moszkvai tanulmányaim idején Csujkov marsall – akkor a szovjet polgári védelem országos parancsnoka – egy, a megelőző nukleáris csapás teóriájáról tartott előadásán jelentette ki, hogy a jövő háborújában nem lehet az ellenségnek megengedni a meglepetésszerű első atomcsapás-sorozatot (nem harcászati, hanem hadászati csapásokról volt szó). Az atomtámadás rövid idő belüli megindításának valószínűsége, elegendő indok a „megelőző válaszcsepás” megindítására. Napjainkban ez meglehetősen fából vaskarikának tűnő indok, de akkori katonai doktrínánk, ha így nem is mondta ki, ezt sugalmazta – és az amerikai hadászat sem mondott mást. Ez pedig nagyfokú gyorsaságot, mozgékonyaságot követeltelt mind a törzsektől, mind a csapatoktól. Erre kellett a „Zrínyinek” felkészíteni a hallgatókat. És arról sem szabad megfeledkezni, hogy az évtized második felében, 1968-ban hajtotta végre a néphadsereg egyetlen „éles” harcfeladatát: közreműködött Csehszlovákia 1968. évi megszállásában. A közhiedelemmel ellentétben nem csak (az egri 6. gépkocsizó lövészezzel, és 500 fős karhatalmi zászlóaljjal megerősített) zalaegerszegi 8. gépkocsizó lövészadosztály vett részt a hadműveletben, hanem bekapcsolódott a magyar légerő több mint fele, több légvédelmi üteg, valamint jelentős számú hadtápszervezet, továbbá három határőr kerület is. Eltekintve most részvételünk rendkívül negatív külpolitikai vonzataitól, leszögezhető, hogy a hadműveletet és a megszállás további katonai feladatait mind a hadosztály mind a közreműködő légerő, valamint határőr és ellátó szervezetek magas színvonalon, kiemelkedő szervezettséggel hajtották végre. Tapasztalataikat a következő években jól hasznosították az akadémia tantárgyai oktatásában is.

A második rész a minisztérium és a vezérkar legfontosabb parancsait, intézkedéseit dolgozza fel, sőt a szükséges esetekben kitekintést nyújt Varsó Szerződés legfontosabb tanácskozásain elhangzottakra is. Végigvezeti az olvasót a magyar katonai felső vezetés tevékenysége témáját elsősorban érintő döntésein. Az első lapokat elolvastva hiányolni kezdtem a csapatoknál történt eseményeket. Nem értettem, mi az oka, hogy alig foglalkozik a csapatok életével, tevékenységével. A kötet végén értettem meg, hogy nem szabályos és szokványos monográfia készült az Akadémiáról, hanem

olyan, gondosan és céltudatosan felépített munka, mely bár széles spektrumban szemléli a „Zrínyi” életének eseményeit, a fő hangsúlyt annak vizsgálatára helyezte, hogy milyen szerepet töltött be a magyar fegyveres erők fejlődésében. A „Zrínyi” feladatait, a tanterveket, az egyes tantárgyak anyagát pedig a már vázolt politikai, katonai helyzet, a katonai doktrínában, hadászatban, hadművészetben bekövetkezett változások diktálták, és arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Magyarország a Varsói Szerződés tagja volt. A koalíció, a honvédelmi minisztérium és a vezérkar, illetve a fegyvernemi főnökségek szabták meg az ígéretyeket, állították fel a követelményeket. És az Akadémia akkor még nem volt elismert tudományos alkotó műhely.

Nem véletlenül és látszólag aránytalanul sok személyügyi parancsot, intézkedést mutat be, vagy idéz a könyv. A felsoroltak – többségükben ma is jól ismert tisztekről, tábormokokról van szó – sorsát nyomon követve kimondható, hogy a fegyveres erők fejlődésében a hetvenes, nyolcvanas években szerepet játszó személyek többsége ebben az évtizedben kopott a „Zrínyi” köveit. Nyomon követhető, hogy a hatvanas évek elején oly jellemző tisztoztatásokat és az annak következményeként állandósult személyügyi „tüzoltást,” a tisztek sorsával különösebben nem törődő, csak a pillanatnyi „káderezés” kielégítésével foglalkozó kapkodást mint váltotta fel fokozatosan az egész életpályát figyelembe vevő, a hivatástudatra, a megfelelő személyek kiválasztására, az alkotó személyiségekre építő céltudatos tervező munka. Megértették, hogy a tiszti állományt fokozatosan, 6–8 évenként a gyorsan változó követelményekhez igazodó továbbképzésekkel lehet csak szinten tartani. Az akkori céltudatos felmérések előre jelezték, hogy a régi, ahogy akkor mondták, a korábbi „Horthysta” gárda 1948–55 közti leváltása miatt hirtelen jelentkezett tiszthiány pótlására és az erőltetett hadseregfejlesztés szükségletének biztosítására bevezetett tömeges tisztképzés, még a gyakori kiválások ellenére is, az 1980-as években komoly gondokat forrása lesz. A meglévő és menet közben kellő színvonalon továbbképzett, felkészített, nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező tiszti állomány 42 %-a 1982–87 között nyugállományba vonul, ami komoly zavarokat fog okozni. Ezt a kérdést példának ragadtam ki a könyv által föltárt sok, figyelemre méltó tanulsága közül. Bebizonyí-

totta, hogy korszerű haderő elképzelhetetlen, a tisztai szükséglet egész pályaképet átívelő távlati tervezése nélkül. Egy tiszt – tetszik, nem tetszik, tudomásul kell venni – hosszú évek folyamatos képzésével, rendszeres csapat- és törzsgyakorlatok sorával „érik be” olyan szintre, hogy emberek vezetését, életét lehessen rábízni! Ezt bizonyítják a M. Szabó Miklós kötetének oldalai és szerintem ez a legjelentősebb tanulsága!

Az okmányok vázolta követelményeket a parancsokban olvasott nevekkel összevetve kirajzolódk, hogy az új hadászati, hadművelleti és harcászati elvek milyen jelentős és korszerű szakmai igényeket támasztottak a tisztek felkészültsége, tudásszintje iránt. Az oktatás, a képzés fesztített követelményei a szó szoros értelmében generációváltási folyamatot indítottak el. Egymás után – magas szintű vezetők, tisztai iskolai parancsnokok is – fokozatosan kiváltak, vagy háttérbe szorultak azok, akik kétségtelen politikai megbízhatósága már nem pótolta a szaktudást. Hasonlóan tanulságos a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tananyagát, oktatását messzemenően meghatározó, vagy befolyásoló, a Varsói Szerződés legfelső szintjein lezajlott események, viták bemutatása is. Ezt a „felülről letekintő” és a témára összpontosító szerkesztést következetesen alkalmazza a szerző az egész fejezeten belül. Véleményem szerint mindössze egyszer botlik meg e törekvés, szinte észrevehetetlenül, és tesz némi engedményt – ma divatos szóhasználatul élve – a jelentések között talált szenzációnak, akkor, amikor bemutatja, a „Zrínyi” problémáihoz nem igazán kapcsolódó, de vitathatatlanul érdekes színpontként a régi Nemzeti Színház felrobbantásának történetét.

A kötet harmadik része, talán kifejezőbb, ha alkotó elemét írok, a „Zrínyi” kilenc tanéve történetének földolgozása. Pontosán mutatja, milyen embert próbáló követelményeket kellett maradéktalanul és magas színvonalon teljesíteni úgy, hogy az előzőekben vázolt hadászati hadművelleti, harcászati elvek, valamint a haditechnika váltása következményeként a tanári, oktatói állomány kiválasztása, fölkészítése szinte csak hónapokkal, hetekkel előzte meg a hallgatók oktatását. Hat fejezetre bontva tárgyalja a tanéveket. A folyamat a korábbiakban vázolt váltás alapjainak lerakásával indult meg, melyben Csémi Károly vezérőrnagy,

akadémiaparancsnok vállalt vezérszerepet kiváló szakmai és oktatás-módszertani követelménytámasztásával. Főszerepe volt az Akadémia hadtudományi központtá fejlesztésében. Bár később a vezérkar főnöke lett, szoros kapcsolata nem szakadt meg az Akadémiával. Vezérkari főökként, államtitkárként is segítette, támogatta munkáját. Csémi Károlyt Borbás Máté vezérőrnagy váltotta. Mindketten elsősorban a hallgatók önállóságára, alkotókészségére helyezték a hangsúlyt az oktatás során. A könyv további fejezetei – sok kérdéséről már az előzőekben is írtam – a viszonylag gyors kibontakozás, a fejlődés éveit mutatják be. Részletesen tárgyalják a tanterveket, a tantárgyakat az oktatás, számonkérés rendszerét és természetesen mindezek tapasztalatait. Jelentős terjedelemben ismerkedhet meg az olvasó a fejlődés első számú motorjaival, az egyes szakterületek, szakkérdések szakértőiként mindinkább országos elismerést kiváltott katonai és határőrtiszt-tanárokkal, oktatókkal, illetve a „Zrínyin” dolgozó kiváló képességű „civil” tanárokkal. Természetesen nem feledkezik meg a szerző a gondokról, a bürokráciáról sem. Beszámol az állomány anyagi problémáiról is.

Egy recenzióban nem lehet mindenre kitérni. A III–VIII. fejezetekben bemutatottak közül, egy kérdést emelek ki. Hatalmas előrelépést jelentett az első hadtudományi értekezések megjelenése az akadémia életében. Jelentős elismerés az a tény is, hogy a vezérkar elfogadta: immár nem a hadtudomány egyedüli hazai letéteményese, e feladatra az Akadémia, mint komoly tudásháttérrel rendelkező alkotó műhely, sokkal alkalmasabb. M. Szabó Miklós egyúttal vázolja azt is, hogy e lépéssel megnyílt az összehasonlítási lehetőség az ország egyetemével. Olyan út nyílt meg ekkor az Akadémia előtt, amelyen haladva mind magasabb színvonalú teljesítménnyel, munkával egyetemé válhatott, a hadtudomány pedig ismét a magyar tudományos élet elismert tagjává vált. M. Szabó Miklós könyve ennek az útnak véleményem szerint a legfontosabb szakaszát, a minőségi váltás előkészítését, megvalósítását, és az új úton való megindítását mutatja be. Kötete átfogja az összes kérdést és – mint a kor átélője – tanúsítom: hű és nagyléptékű metszetét adja a korszaknak, a hadseregnek és a tisztképzésnek.

Pataky Iván